

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
КУЛЬТУРИ

Випуск 1

Бібліотекознавство
Документознавство
Інформатика

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК
інв. № 433700

Харків • ХДАК
1999

УДК 025.3(477)

Н.М.Кушнарєнко, В.В.Сєдих

БІБЛОТЕЧНИЙ ФОНД “УКРАЇНІКА”: ПОГЛЯД КАТАЛОГІЗАТОРА

Висвітлено актуальні проблеми всебічного розкриття змісту і структури фонду “Україніка” та відбиття місцезнаходження українознавчих документів у довідково-бібліографічному апараті бібліотеки.

У бібліотеках України в 1990-ті рр. розпочалась активна робота по формуванню підфону “Україніка”. Саме у такий спосіб вони беруть участь у використанні державної програми “Документальна пам’ять України”. Останнім часом ця проблема вирішується як на теоретичному, так і на практичному рівнях, про що свідчать численні публікації [1-2, 5, 7, 8]. Саме історико-теоретичний аспект формування фонду “Україніка” був висвітлений нами у статті “Документальна та інформаційна база українознавства: бібліотекознавчий аспект” [5]. Але, як відомо, до будь-яких фондів потрібний ключ, який розкриває його склад та зміст, надає можливість скористатися кожним документом за власними потребами. Фахівці ще не створили нічого кращого, ніж бібліотечна бібліографія, чи як тепер її гучно іменують “бібліотечні ІПС”. Міняється їх форма, удосконалюється структура, та незмінним і довічним залишається призначення бібліотечних інформаційно-пошукових систем.

Отже, українознавчі фонди, як об’єкт державної ваги, набувають сенсу тільки тоді, коли вони ретельно, повно та багатоаспектно відображені в бібліотечних каталогах та бібліографічних картотеках.

Нині склалась така ситуація: в бібліотеках відсутній відповідний елемент довідково-бібліографічного апарату, який би всебічно розкривав зміст і структуру фонду “Україніка”, вказував на місцезнаходження українознавчих документів. Частина фонду відбивається в основних (абетковому, систематичному, предметному) бібліотечних каталогах. Це сприяє отриманню авторської, галузевої, інколи предметної українознавчої інформації.

В абетковому каталозі (АК) україністика відбивається в різних авторських комплексах: Винниченко В., Вернадський В., Скворода Г., Шевченко Т., Л.Українка, Верховна Рада, Українська республіканська партія тощо. Анонімні твори посідають місце відповідно до назви твору: “Повість врем’яних літ”, “Слово о полку Ігорєвім”. Зарубіжна україністика

відображена в каталогах, що відбивають іноземні видання. Отже, система АК використовується для задоволення запитів на конкретний документ з україністики.

Як відомо, абеткові каталоги будуються за мовною ознакою. В Україні зроблений виняток для українських та російських видань, що об'єднуються в єдиний каталог. Існування такого каталога зумовлено відповідною інструкцією Міністерства культури УРСР (1959 р.). Причини його створення загальновідомі: близькість абетки, лексики, зручність для каталогізаторів.

Нині постає проблема: чи залишити це штучне об'єднання, чи роз'єднати єдиний каталог на два. З державних, політичних міркувань, безперечно, треба роз'єднувати (деякі бібліотеки вже розпочали таку роботу).

АК є могутнім засобом бібліографічної інформації про україномовні видання, їх популяризації, своєрідною пам'яткою національної культури певної епохи; бібліографічною базою україністики, особливо в найбільших бібліотеках. Ефективність його використання – це специфічний барометр, що визначає ступінь зацікавленості в творах українських авторів, перекладах українською мовою. Певно, саме за цих міркувань бібліотеки завжди вели окремі АК книг українською та російською мовами (Харківська наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка, Одеська наукова бібліотека ім. М.Горького та ін.).

З прагматичної точки зору (реалізація інформаційно-пошукової функції) таке роз'єднання недоцільне. По-перше, обсяг АК книг українською мовою менший, ніж російською. Це зумовлено політикою книговидавництва як в колишньому СРСР, так і в незалежній Україні¹, комплектування фондів. Крім того, чимало видань українських учених друкувалось лише російською мовою, наприклад, праці О.Потебні, М.Сумцова, Д.Багалія тощо. По-друге, такий АК зручний для авторського пошуку, оскільки в ньому в єдиному комплексі відображена українська література та її переклади російською, й навпаки.

Отже, бібліотеки мають вирішувати самостійно, як їм діяти. Це ще раз підкреслює імовірність природи будь-яких бібліотечних каталогів та їх залежність від різноманітних соціальних чинників.

У систематичних каталогах (СК) україністика відбивається в різних класифікаційних діленнях (за допомогою територіальних типових ділень (2Ук), (4УКР)), але в окремих галузевих відділах зовсім не зважають на регіональну ознаку ("З Техніка"). Таким чином, СК побудований за галузевим принципом, а регіональна (територіальна) ознака для нього є тільки додатковою, вторинною.

---

¹ На 1.09.1995 р. кількість україномовних видань складала лише 30,1%, на 1.09.1992 р. їх було 40,7%. - *Літ. Україна, 1995.* - 28 вересня.

Поява “Доповнень і виправлень до ББК” (К., 1992; Бюл. з питань каталогізації / НПУ.- К., 1996) певною мірою покращила відображення літератури про Україну за рахунок введення в його структуру і перебудованих відповідно до української науки самостійних відділів “63.3(4УКР) Історія України”, “65.9(4УКР) Економіка України” тощо, дозволила українську літературу виділяти на першому місці в межах галузевих ділень; звільнила рубрики СК від ідеологізованих, занадто політизованих нашарувань.

Однак методичні рішення, які вони фіксують, принципово не впливають на зміст та структуру системи ББК. Доповнення й виправлення ще недостатньо обгрунтовані, в більшості мають тимчасовий, умовний характер і, звичайно, що ця система ще слабо адаптована щодо специфіки нашої країни, не відповідає світовій класифікаційній практиці.

Позитивною властивістю СК щодо відтворення україністики є об’єднання бібліографічних записів різними мовами в галузевому комплексі. Так, у комплексі 63.3(4УКР) буде зібрана література різними мовами про історію України, що є зручним як для фахівця, так і для будь-якого інтелектуала. Доповнює СК систематична картотека статей (СКС), яка розкриває зміст періодичних видань, деяких збірок тощо, до того ж поєднана посиланнями з ним. Таким чином, бібліографічний пошук країнознавчої літератури в СК, СКС трудомісткий, складний, неоперативний, багатоступеневий, а головне, не гарантує повного відображення відповідних документів.

Інший реальний бібліотечний каталог, який не є поширеним, - предметний (ПК). ПК побудований за предметним принципом, а територіальна ознака для нього є також додатковою, вторинною. Ось чому література про Україну відбивається в різних предметних комплексах, у більшості з них – на рівні географічних підзаголовків: Ріки – Україна; Корисні копалини – Кривбас тощо.

У порівнянні з СК ПК більше пристосований до відображення регіональних видань, оскільки до нього включаються регіональні предметні рубрики для документів, предметом яких є Україна. Це дає змогу створити розширений комплекс літератури про Україну. Наприклад,

Україна

Українка, Леся

Українська народна республіка

Український живопис

Український театр...

Але зважаючи на те, що ПК є елементом системи каталогів і картотек, він обмежений за змістом... Тому навіть комплекс “Україніка” не здатний всебічно, багатоаспектно відобразити україністику. Так, у названому комплексі відбиваються книги загального змісту, статистичні збірки тощо.

Отже, основні каталоги надають інформацію про Україну тільки у вигляді книг, у авторському, галузевому, рідше предметному аспектах; СКС відбиває статті з цього питання; краєзнавчі каталоги – різні види документів, зокрема статті, картографію тощо, але тільки про певний регіон України. Бібліографічні записи про країну розпорошені по різних комплексах, що не сприяє цілісному уявленню про українознавчі документи. Таким чином, за наявними бібліотечними каталогами можна отримувати обмежену інформацію з українознавства: не повну, не оперативну, не надійну, не завжди точну. Додамо, що відсутні зведені каталоги (крім краєзнавчих), комплексні бібліографічні покажчики, які є життєво необхідними в умовах фізичного розпорошення краєзнавчого фонду.

Фахівці намагаються вирішувати цю проблему. За ініціативою Національної Парламентської Бібліотеки України створюється зведений каталог українських книг, які зберігаються в бібліотеках і музеях Міністерства культури і мистецтв України. Є вже деякі результати. Так, ще в 1991-1992 рр. надруковано каталог книг українською мовою, зосереджених у фондах Одеської державної наукової бібліотеки, готується до друку такий каталог Харківською державною науковою бібліотекою, Національною Парламентською тощо². Їх карткова база є робочою основою майбутнього зведеного каталога в електронній формі. Але зведений електронний каталог буде не в змозі повно розкрити всі українознавчі фонди, оскільки має відомчу, територіальну і змістовну обмеженість, хоча і є достатньо перспективним у створенні відповідної загальнобібліотечної бази даних.

Отже, слід зібрати всю бібліографічну інформацію про Україну в єдиній бібліотечній інформаційно-пошуковій системі. Постає нагальна потреба у створенні оригінального бібліотечного каталога “Україніка”.

Ідея організації такого каталога виникла ще за часів національно-визвольних змагань 1918-1920 рр. Так, Всенародна Бібліотека України ставила своїм завданням сформувати український відділ та створити зведений каталог з українознавства. В 1925 р. ця ідея знаходить підтримку на конференції наукових бібліотек України. Однак вона не була реалізована через репресії, які почались на початку 1930-х рр. Сьогодні для цього є не тільки більш-менш сприятливі умови, але й нагальна необхідність.

На відміну від інших каталогів, каталог “Україніка” будуватиметься за регіональним принципом, як краєзнавчий. Таким чином, його первинною ознакою є регіон (країна, група країн), в якому бібліографічні описи розташовані за певною ознакою. Каталог “Україніка” дозволить вирішити, принаймні, два завдання: 1) мати модель абстрактно-конкретного фонду “Україніка” (фізично його неможливо зібрати в одному місці); 2) одержати джерело надійної, всебічної бібліографічної інформації українознавчого

---

² Вийшли з друку перші випуски.

характеру та адресу кожного документа. Теорія та практика красназничої каталогізації засвідчує, що слід визначитись з критеріями відбору документів, їх видовим розмаїттям, структурою та формою, масштабами охоплення фондів, із бібліотеками-учасницями та організаторами, з системою номенклатурного управління. За принципами побудови це має бути регіональний каталог типу "патріотика" (про одну країну) з багатоаспектною інформаційно-пошуковою мовою, яка б дозволяла здійснювати пошук за змістовними та територіальними ознаками документа; по охопленню фондів – це міжнародний чи національний (державний) міжвідомчий зведений каталог; за формою – база даних з телекомунікаційною системою, що забезпечує пошук у віддалених базах даних, друкування каталога чи карток. Організаторами-учасницями зведеного українознавчого каталога мають стати всі бібліотеки, де зосереджені відповідні унікальні фонди. Очолити цю роботу покликана головна бібліотека держави. Тільки за таких умов бібліотеки можуть стати дійсно надійними документними та інформаційними базами українознавства, доступними для всіх бажаючих, незалежно від місцезнаходження документів і споживачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудімова Н.О. Формування фонду "Україніка" в державних бібліотеках країни // Державні бібліотеки: Сучасні проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. - К., 1993. - С. 56-59.
2. Дідківська Г.Г. Сторінки фонду "Україніка" // Бібл. вісник. - 1993. - № 5-6. - С. 29-31.
3. Добчанський Ю. Україніка у термінології Бібліотеки Конгресу: Розвиток словника з українознавства // Вісник Книжкової палати. - 1996. - № 5. - С. 10-11.
4. Єдині правила опису творів друку і організація алфавітних каталогів для невеликих бібліотек. - Х., 1972. - С. 221-250.
5. Кушнарєнко Н.М., Седих В.В. Документальна та інформаційна база українознавства: Бібліотекознавчий аспект // Культура України. Ч. 3. - Х., 1996. - С. 167-176.
6. Лутовинова В. Показєчик "Україномовна книга" // Вісник Книжкової палати. - 1997. - № 3. - С. 17-20. - Рец. На кн.: Україномовна книга, 1798-1916. Вип. 1 / НБУ ім. В.Вернадського. - К., 1996. - 256 с. Україномовна книга, 1808-1923: Бібліогр. показєч. / НПБ України. - К., 1996. - 175 с.
7. Нестеренко В.Г., Колодько Л.О. Роль бібліотек у розвитку українознавства // Бібл. вісник. - 1993. - № 5-6. - С. 73-74.
8. Сосновська Т., Красиков М. Джерело національної бібліографії // Вісник Книжкової палати. - 1998. - №6. - С.8-11.
9. Супронюк О. Зарубіжна україніка: Проблеми вивчення // Бібл. вісник. - 1997. - № 2. - С. 12-15.

10. Чекалін П. Питання організації алфавітного каталога книг українською, російською мовами в бібліотеках України // *Бібліотекознавство та бібліографія.* - 1971. - Вип. 11. - С. 31-37.

Надійшла до редколегії 12.09.98